

Osmanlı Mirası ve Yeni Dünya Düzeni

Ahmet UYSAL^{*}
Hüsamettin İNAÇ^{**}

Özet: Bu çalışmada altı asırlık büyük Osmanlı İmparatorluğunun kültürel, siyasi ve ekonomik mirasının izleği sürülmekte ve günümüzde Yeni Dünya Düzeni olarak isimlendirilen yapının bu mirastan ne yönde ve nasıl etkilendiğini analiz etmeyi hedeflenmektedir. Ayrıca günümüz siyasal konjonktürel yapılanmasına meydan okuyucu bir olgu olarak küreselleşme ile dünyaya nizam verme ideali ve iddiası arasındaki korelasyondan hareketle, bu argümanın ne ölçüde gerçekçi olduğu Osmanlı'yı sona erdiren nedenler bağlamında irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı mirası, Büyük Ortadoğu Projesi, küreselleşme, millet sistemi, yeni dünya düzeni, dünya sistem analizi

Ottoman Legacy and New World Order

Abstract: In this study, the main trajectories of the Ottoman Empire, which had longed lived during the six centuries, and its cultural, political and economic legacy have been followed. However, it has been aimed to analyze the influence of the Ottoman legacy over the New World Order as the recent socio-political system. This study also tries to establish a direct correlation between the globalization as the challenging phenomena of the existing world system and the ideal of the hegemony for the world under the rules and hypothesis of the world system analysis. Lastly, this study elaborates the main deficiencies and shortcomings of the New World Order within the context of the reasons which lead to end the Ottoman 'dream'.

Keywords: Ottoman legacy, globalization, Greater Middle Eastern Project, "millet" system, New World Order, world system analysis

GİRİŞ

'Yeni dünya düzeni' tartışmalarında Osmanlı'yı içine alan tarihsel bir analiz zorunlu hale gelmektedir. Çünkü Osmanlı'nın üç kıtaya yayılmış olması ve Roma mirasını üstlenip küresel güç haline gelmesi yanında bölgedeki ticaret yollarına hakim olması ve bu yüzden ortaya çıkan coğrafi keşifler ve 'dünya ekonomik sistemi'nin oluşmasına etkisi, Osmanlı mirasının, Orta Doğu,

^{*} Yrd. Doç. Dr., DPÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

^{**} Doç. Dr., DPÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Balkanlar ve Kafkasları da kapsamı, bu mirasını üstlenecek bir devlet, örgüt veya oluşumun henüz bulunmaması bunu gerektirmektedir.

Osmanlı'nın 'millet sistemi' değişik din ve mezheplere karşı gösterdiği hoşgörü günümüzde Doğu-Batı, Müslüman-Hristiyan kampları arasında bir model olabilir. El-Kaide gibi şiddet yanlısı radikal gurupların bir model oluşturma şansı azdır çünkü bu hareketler bölgedeki sosyolojik gerçeklerle örtüşmemektedir. İslam dünyasındaki toplumsal hareketler büyük ölçüde geleneksel İslam yorumlarına dayanmakta (Irak ve Filistin gibi savaştan bölgeler hariç) şiddeti dışlamaktadır. Püritan anlayışıyla El-Kaide'nin dayandığı Wahhabilik, geleneksel hareketlere cephe aldığı için bu ülkelerde başarılı olma şansı azdır çünkü Afrika'dan Hindistan'a yaygın ve güçlü hareketler barışçıl İslam yorumundan beslenmektedirler.

Osmanlı mirasının kuzey uçlarında (Balkanlar, Kafkaslar) kalıcı barış henüz sağlanamamış, güney uçlarında (Kuzey Afrika, Orta Doğu) demokrasi ve kalkınmışlık sorunları aşılamamıştır. Ayrıca, bölgede demokratikleşme ve kalkınmasıyla etki alanı oluşturacak bir model ülke (veya ülkeler grubu) ortaya çıkmamıştır. ABD'nin 'Büyük Orta Doğu Projesi' Osmanlı mirasının hala kaldırılamadığının başka bir kanıtıdır. 11 Eylül sonrası dünyada şiddeti dışlayan İslam anlayışıyla ve Batı kaynaklı evrensel insan hakları ve demokrasi anlayışlarını birleştirecek hem bölge halklarının demokrasi ve kalkınma taleplerine cevap verecek, hem de bölgenin bölünmüşlüğüne ve dağınıklığına karşı yeni bir çekim merkezi olmak için Osmanlı mirasını değerlendirecek bir varise ihtiyaç vardır. Bunu gerçekleştirme potansiyeline yalnızca Türkiye sahip görünmektedir. Bu çalışmada, yenedünya düzeni oluşurken Osmanlı siyasi ve kültürel mirasının bölge için önemli bir kaynak olduğu, barışçıl politikaları, gelişen demokrasisi ve hızlanan kalkınması ve tarihsel konumu bu rolü üstlenme potansiyeli olduğu tartışılacak ve muhtemel AB üyeliğinin bu rolü nasıl etkileyeceği ele alınacaktır.

Küresel Sorunlar ve Yeni Anlayış İhtiyacı:

Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojisi ile yerküremiz bir anlamda daha küçük bir duruma gelmiştir. Dünyanın herhangi bir yerindeki kişilerle internet vasıtasıyla anında iletişim kurmak mümkün hale gelmiş ve 24 saat içinde dünyanın herhangi bir yerine fiziksel olarak ulaşmak mümkün olmaktadır. Diğer alanlardaki teknolojik gelişmeler de baş döndürücüdür. Tıp alanında yapılan ilerlemeler insanların yaşamlarını uzatmakta, teknolojik aletlerin sunduğu hizmetler, insanların hayatlarına büyük kolaylıklar getirmektedir. Hava tahminleriyle yaşam kolaylaşmakta, bilgisayar teknolojisi eğitime önemli

katkılar yapmakta, organ nakli ve tüketici elektroniği haberleşme ve eğlenceyi ayağımıza getirmektedir.

Küreselleşme dediğimiz bu olgu dünyayı adeta küçük bir köy haline getirmektedir. Bu yüzden dünyanın bir yerindeki olumlu veya olumsuz gelişmeler dünyanın diğer taraflarını etkilemektedir. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri yönü özellikle önemlidir. Ekonomik küreselleşmeyi kar amacının zirveye çıktığı ve serbest ticaretin yayılmasını zorlayan ve bütçesi birçok Afrika ülkesinin toplam bütçesini aşan çokuluslu şirketler (holdingler) temsil etmektedir. Bunlar yalnızca ABD şirketleri değildir, Ford, GM, Coca Cola gibi Honda, Mitsubishi, BP, Roche, Bayer gibi değişik ülke orijinli de olabilirler. Bu şirketlerin büyük ortağının kim olduğu çok önemi değildir çünkü doğal olarak genelde batılı sermayenin ağırlıklı olduğu şirketlerdir ama çoğunluk hisselerinin Çinli'ler tarafından satın alınması örneğin IBM'i çokuluslu şirket konumundan çıkarmaz. Bu şirketler ürünlerini - doğal olarak - en az maliyetle üretilen en yüksek fiyata satmak istiyorlar. Buraya kadar sorun yok. Ancak, üretimi işçi ücretlerinin çok düşük olduğu Uzak Doğu'da üretilen dünyanın her yerinde ve tabii ki alım gücü yüksek olan Batı ülkelerinde pazarlamak istemektedirler. Bu amaçla, serbest ticaret anlaşmalarının yapılması için bütün ülkeleri zorlamaktadırlar. Burada ilginç olan küresel ticari işbirliği için gösterdikleri bu istekliliği, küresel sorunların çözülmesinde göstermemeleridir. Örneğin, çevre kirlenmesinin azaltılması veya önlenmesi konusunda belki de tam tersini yapmaktadırlar. Küresel holdinglerin uluslar arası düzeyde sorumlu kuruluşlar olarak çalışmalarını sağlamanın önünde bazı önemli engeller vardır: (a) kar etme amacının önceliği, (b) sorumluluğun alt birimler arasında dağılmış olması, (c) sorumsuz davrananlara karşı kuralları uygulayacak bir birimin olmayışı, (d) BM'nin gücünün sınırlı olması, and (e) küresellik karşısı toplumsal hareketlerin arasında kapsamlı işbirliğinin olması. (Palacios 2004: 383-402).

Küreselleşme kültürel olarak Batı kültürünün yaygınlaşmasına yardımcı olmakta, sinema, müzik ve tüketim maddeleriyle, Batı tarzı yeme içme, düşünme, giyinme, beslenme ve hatta cinsel yaşam tarzı her ülkeye nüfuz etmektedir. Tabii ki, bunlar arasında demokrasi ve insan hakları anlayışının yayılması da söz konusudur. Ancak bunlarla beraber yayında etnik çatışma ve milliyetçiliğin yayılmasına yardımcı olduğu için de çatışmaya yol açabilmektedir. (Tsutsui 2004: 63-87). Bazen de dışardan gelen küresel baskılar, yerel talepleri ikinci plana iterek tabandan gelen demokrasinin gelişmesine engel olabilmektedir. (Porta 2005: 668-685).

Küreselleşmenin diğer bir ayağını da Amerikan askeri hegemonyası oluşturmaktadır. Bilimsel üstünlüğü sonucu dünyanın etrafında sayısız casus uyduları, her bölgedeki üsleri, ileri silah teknolojisiyle bir anlamda dünya üzerinde bir “Pax Americana” kurulmuştur. Ancak bu durum tam da ABD’nin istediği bir tasarım değildir çünkü onu II. Dünya Savaşı’ndan sonra eski İngiliz ve Fransız kolonyal tasarımının şekillendirdiği bir miras devralmıştır. Bu miras sorunludur ve bir sürü çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Küresel hegemonya, uluslar arası hukukta ABD istisnacılığını savunan önleyici askeri müdahale anlayışına dayanan Bush doktrini (Swazo 2004: 15), bu çelişkili durumu daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Çünkü bir yandan dünyada adalet ve demokrasi anlayışını geliştirmeyi savunurken bir yandan küresel sorunlara yeterince ilgi göstermemektedir.

Küresel Sorunlar ve Yeni Anlayış İhtiyacı

Yoksulluk: Küreselleşmeyi doğuran bilim ve teknolojinin yaygınlaşması, toplumsal gelişme ve refahın dünyanın her köşesine aynı ölçüde yayılmasını sağlamamakta ve belki de bir tarafta kullanılan imkanlar diğer tarafta durumunu daha da kötüleştirmektedir. Teknolojik gelişmeler, dünya üzerinde yoksulluğun azalmasına sağlayamamaktadır. 2001 verilerine göre 1.1 milyar kişi günlük bir dolar ve 2.7 milyar kişi de günlük iki doların altında gelire yaşamaktadır. (Leiserowitz, Kates, Parris, 2005: 9). Son 20 yılda bu göstergelerde kayda değer bir iyileşme de görülmemiştir. Bu çerçevede gelişmiş ülkelerin yoksul ülkelere yaptıkları yardımlar, kalkınmaya yönelik olmadığı gibi yeterli de değildir. Ayrıca, bu yardımlar da hedef kitlelerine tam ulaşmamaktadır.

Günlük bir doların altında gelire geçinmeye çalışan insanlar (özellikle Afrika’da) yetersiz beslenme ve açlıkla yüz yüze gelebilmektedir. Diğer alanlarda serbest ticareti savunan gelişmiş devletler, tarım alanında oldukça korumacı bir yaklaşım benimsedikleri için yoksul ülkelerin kendilerine tarım ürünü satmalarına imkan verilmemektedir ve sanayi ürünleriyle de – tabiidir ki – bu ülkeler dünya piyasasına mal satıp yoksulluklarını hafifletmemektedir.

---

* Daha 1982’de Amerikalı sosyolog Tiryakiyan, bir dinsel ve seküler ayrımını kaldıran ve keskin bir “biz ve diğerleri” ayrımına dayanan ve bu çerçevede diğerine karşı sert tutum benimsemeyi de meşrulaştıran Püritan (Kalvinist) dünya görüşünden yola çıkarak Amerikan dış politikasının dünyada özel bir misyon üstlendiğini savunur. Bir anlamda 20 yıl öncesinden Bush Doktrini’nin doğuşunu haber vermektedir (Edward A. Tiryakian, “Puritan America in the Modern World: Mission Impossible?” *Sociological Analysis*, 1982, c.43, sy.4, s.351. 28.03.2006.

<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=17590722>.

Teknik ve ekonomik imkanlar açısından gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki büyük uçurum devam etmektedir ve bu gelişmişlik farkı yetişkinleri ve çocukları birden etkilemektedir. Geri kalmışlıktan çocuklar ve kadınlar çokça olumsuz etkilenmektedir. Örneğin, geri kalmış ülkelerde yaşam beklentisi 40 yaşını bile bulmazken gelişmiş ülkelerdeki insanlar neydeyse iki katı da fazla yaşamaktadırlar. Örneğin, 1996 verilerine göre, yaşam beklentisi Angola ve Zimbabve'de 37 ve Mozambik'te 40 yaş iken, Japonya, Avustralya, İsveç, İsviçre ve Kanada gibi ülkelerde 80 yaşını geçmektedir.* Benzer şekilde, yoksulluk nedeniyle geri kalmış ülkelerde bebek ölüm oranları oldukça yüksektir. Örneğin, her doğan 1,000 bebekten Angola'da 191, Mozambik'te 130, Nijerya'da 99 ve Pakistan'da 72 tanesi ölmekteyken bu rakamlar gelişmiş İsveç ve Japonya, Finlandiya, ve Norveç gibi ülkelerde binde 3-4 tane ve ABD'de 6.5 tanesi ölmektedir.** Çünkü ilk grupta çocuklara en temel aşularını bile yaptırılmamaktadır ki bu oran bazı ülkelerde yüzde 15'i bulmaktadır.*** Benzer şekilde, Afrika'da her 1000 kişiye 1 sağlık personeli (doktor, hemşire, ebe dışı ve eczacı) düşerken, Avrupa ve Kuzey Amerika'da 11 görevli düşmektedir.

Teknolojik gelişmeler de eşitsizliği azaltmak yerine, artırmakta veya pekiştirmektedir. Örneğin, artan bilgisayar kullanımı hem ülkeler arasındaki uçurumu hem de ülke içindeki sınıflar arasındaki uçurumu artırmaktadır. Bu durum özellikle eğitim alanında etkisini daha çok hissettirmektedir. (Teine 2002: 39). Bütün çocuklara eğitim imkanı verilemediği gibi, eğitim alanında zengin ve yoksul aile çocukları arasındaki eşitsizlikleri azaltacak önlemlerde yeterince hayata geçirilememektedir. Eğitimdeki bu adaletsizlik, fırsat eşitliğini de zedelemekte alt kesimlerin daha da geri kalmasına yol açmaktadır.

Yine küreselleşen sermaye ve ticaret dolayısıyla, AB'de refah politikaları yürütülememektedir çünkü bu emeğin maliyetini artırmaktadır. Dünya'daki üretimin ve sermayenin Uzakdoğu'ya kaymaya başlaması karşısında AB'nin rekabet gücü giderek zayıflamaktadır. Bu da refah politikalarının daha çok

---

* Information Please, Pearson Education, "Infant Mortality and Life Expectancy for Selected Countries, 2005." 26.03.2006. <http://www.infoplease.com/ipa/A0004393.html>

** a.g.y. 26.03.2006. <http://www.infoplease.com/ipa/A0004393.html>.

*** *World Development Report*, Dünya Bankası ve Oxford University Press. 2006. s. 43. 26.03.2006.

http://wdsbeta.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/TW3P/IB/2005/09/20/000112742_20050920110826/Rendered/PDF/322040World0Development0Report02006.pdf

askıya alınması anlamına gelecektir ve ister istemez toplumda huzursuzluklar çıkacaktır. Genelde kendisine yer edinememiş göçmelerin huzursuzluğu sonucunda ortaya çıkan Fransa'da gördüğümüz sokak isyanları ve yakıp yıkmaya bunun ilk işaretleri olarak görülebilir. Ekonomik sorunlar arttıkça bu tepkinin yerli topluluklar arasındaki huzursuzluğu daha da artırması da olasıdır.

Çevre Sorunları: Artan ve yaygınlaşan teknoloji kullanımı, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. En başta, çevre kirlenmesi günümüzün artan teknoloji kullanımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hava kirliliği, radyasyon, ozon tabakasının delinmesi, zararlı kimyasal maddelerin yiyeceklere bulaşması, temiz su kıtlığı ve etkileri henüz tam kestirilemeyen genetik özelliği değiştirilmiş yiyecekler gibi yeni bir sürü yeni sorun ortaya çıkmıştır. Teknolojinin bilinçsiz kullanımı yanında sınır tanımayan kar anlayışının üretime hâkim olması da önemli rol oynamaktadır.

Savaş: Şaşırtıcı gelişmelere rağmen 21. yüzyılda halen savaş gündemden düşmüş değildir. Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Afrika'da çatışma ve savaşlar durmamıştır. Afrika'da bir çok yerde yerel çatışmalar olduğu gibi, ABD ve büyük güçlerin taraf olduğu savaşlar devam etmektedir. Birinci gurup savaşlar, geri kalmış ülkelerde kan davalarına benzemekte gelişmiş ülkelerin katıldığı savaşlar ise daha çok terör gerekçesiyle yapıldığı söylenmektedir. ABD ve İngiltere'nin başını çektiği bu savaşlar, teröre karşı yapılsa da, aslında İngiliz kolonyal tasarımının bölgeye kalıcı refah, huzuru ve demokrasiyi getiremeyişinden doğmaktadır. Çünkü tepkiyi bölgedeki kötü yönetimler değil, onların koruyucusu ve kolonyal tasarımın mirasçısı gibi görülen ABD üstüne çekmektedir. Belki bu süreci tersine döndüreceği umulan, Irak Savaşı da bu yöndeki tepkileri artırıcı ve küresel terörün elini güçlendirici bir etki yapmaktadır.

Küresel ABD Liderliği ve Ahlaki Temelleri

Her süpergücün yapacağı gibi ABD de dünya üzerindeki ağırlıklı konumunu sürdürmek istemektedir. Bu bağlamda, ABD kültürel, siyasal ve askeri üstünlüğünü devam ettirmeye büyük çaba harcamaktadır. Askeri üstünlüğü ile boy ölçüşebilecek bir rakip bulunmamaktadır ancak siyasal ve kültürel üstünlüğü birçok açıdan sorun yaşamaktadır. Öncelikle, Bush doktriniyle somutlaşan ABD'nin yeni siyasal anlayışının ahlaki ve kültürel temelleri oldukça sorunludur. Kültürel boyutuna geçmeden önce yeni Amerikan siyasetinin temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: (a) tek taraflı politika ve (b) önleyici savaş. Her iki politika da diğer ülkelerin Amerika'nın iyiliğini istemedikleri ve hatta onun gücünü

kıskandıkları, bu yüzden de ABD'nin haklı çıkarlarına genellikle destek vermeyecekleri varsayımı üzerine dayanır. Bu yüzden ABD bir çok tarafın rızasının aranmasını ve işbirliğini kendi faaliyetlerini kolaylaştıracağını kabul etmekle birlikte, bunun şart olmadığını düşünmekte ve kendi çıkarlarının gerektirdiği durumlarda da tek başına hareket etmekte bir sakınca görmemektedir. Bu çerçevede uluslar arası kurumları ve hukuku ikinci plana atabilmektedir. Bu anlayışla paralel olarak, James Stover tek yanlı ABD politikalarını şöyle sıralamıştır: (a) diğer ülkeleri ABD değerlerini benimsemeye zorlamak, (b) Amerikan askeri üstünlüğünü zayıflatabileceği için diğer ülkelerin nükleer silah sahibi olmasına engel olmak, (c) diğer ülkeleri ABD çıkarlarına orantılı olarak sınıflamak, (d) serbest ticaret ve açık piyasa adı altında Amerikan holding çıkarlarını desteklemek, (e) Dünya Bankası ve IMF politikalarını da bu doğrultuda şekillendirmek, (f) Amerikan standartlarına uymayan ülkelere yaptırım uygulamak. (Stover 2001: 18). 2001'den sonra ABD kuvvet yoluyla demokrasi ihracı ve rejim değişikliği politikalarını daha da somutlaştırdı. Ancak bu konuda da temel bazı açmazlarla karşı karşıya kalıyor.

Bush Doktrini ve dolayısıyla ABD dış politikası meşruiyet ve inanılabilirlik sorunları yaşamaktadır. 2002 yılındaki 1441 numaralı Birleşmiş Milletler Kararı, ABD'nin Irak'a girişine otomatik olarak onay vermediğini bizzat onu imzalayan Rusya ve Fransa dile getirdiği halde ABD Irak Savaşı'nı başlattı. Buradaki amacının demokrasi mi, yoksa petrol mü olduğu konusunda çok inandırıcı olamadı. Her iki Amerikan seçiminde de yaşanan sorunlar, ABD demokrasisi hakkında dünya kamuoyunda şüpheler uyandırdı. Bir yandan bazı ülkelerde demokratik hareketlere destek verip, bir yandan da Orta Doğu'da otoriter rejimlerle iyi ilişkilerini sürdürmesi demokrasi konusunda da çifte standartla suçlanmasına yol açtı. Yine 1994 yılında Rwanda'da 900 binden fazla Hutu ve Tutsi'nin öldüğü katliamı soykırım olarak nitelemeye yanaşmadı çünkü soykırımı kabul etmesi durumunda ABD yasaları yaptırım uygulanmasını da öngörüyor. Afrika'da Amerikan hegemonyasında merkezi bir yere sahip olmadığı için de bu yapılmadı.

Buna çevre sorunlarına ve küresel ısınmaya çözüm arayan Kyoto sözleşmesini ve mayın sözleşmesini imzalamaya yanaşmaması da eklenince her otoritenin ihtiyacı olan ABD meşruiyetini biraz daha yitirmiş oldu. Savaş bittikten sonra bile masum insanların hayatlarına mal olan yer mayınlarının satılmasını ve döşenmesini öngören anlaşmayı da ABD kabul etmedi. Bütün bunlar, dünya üzerinde adalet, insan hakları, eşitlik ve sağlıklı bir çevre konusunda da yeterince samimi görünmemesi, ABD'nin küresel liderliğini sürdürmesi için ahlaki temellerinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda anlattığımız neo-liberalizmin ve neo-Muhafazakarlık'ın Amerikan politikalarındaki ağırlığı dünya üzerindeki prestijini oldukça zayıflatmaktadır. Hatta Sosyalist Blok'un yıkılmasından sonra liberalizmin nihai zaferini ilan eden Fukuyama (Fukuyama 1992) bile, Bush Doktrini'ne temel teşkil eden Neo-Muhafazakar Hareket'e desteğini çektiğini açıklamıştır. (Fukuyama Ibid: 11). Fukuyama, 11 Eylül'den sonrası, Amerikan Neo-Muhafazakarların çoğunun 'şahin İsrail' politikalarını desteklediklerini ve İslam Dünyası'nı tehdit olarak algıladıklarını söylüyor. (Fukuyama 2006: 12). Ayrıca, Bush Yönetimi'nin Birleşmiş Milletler ve Uluslar Arası Suçlar Mahkemesi gibi kuruluşlara haksız yere önyargılı davrandığını ve müttefiklerini kendisinden uzaklaştırdığını da eklemektedir. (Fukuyama 2006: 6).

OSMANLI MİRASI

Osmanlı Mirası Neden Gündemde?

Ann Swidler kültürü toplumun bir zanaatkârın araç kutusuna veya bir sanatçının repertuarına benzetir çünkü toplum ihtiyacına uygun biçimde gerekli olan parçayı veya aleti alır ve kullanır. (Swidler 1986: 51). Tarih kültürü önemli bir öğesi olduğu için aynı şeyi tarih için de söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile, toplum tarihindeki öğeleri, deneyim ve anlayışları ihtiyacına göre stratejik bir biçimde kullanabilir. Dolayısıyla, aynı durum bizim toplumumuz içinde geçerlidir. Hiçbir toplum sıfırdan var olmaz. Bunu dinamiği "tarihin çekim gücü" diye adlandırmıştır. (Amman 1995). Ayrıca, sosyolojik olarak başarılı olmuş modeller her zaman kulağa hoş gelen ama test edilmemiş teori ve hipotezlere tercih edilir. Osmanlı'nın tarihteki yeri ve dünya çapındaki başarısı zaten bilinmektedir. Hatta Sanayi Devrimi'nden sonra Avrupa'nın ileri gitmesi karşısında "ayakta durabilmek için büyük mücadele veriyor ve bir hayli de başarılı oluyor" (Tunçay 1999: 241).

Her şeyden önce Osmanlı katı ve basmakalıp bir şablon değil, daha esnek bir yaklaşımla Moğol-Türk geleneğinden gelen tecrübelerden yararlanmış, Arab-İslam öğretilerini hayata geçirmiş ve de Roma-Bizans mirasından yararlanmış. Bizans'ta devletin kiliseyi kontrol etmesi gibi, Osmanlı sultanları da Şeyhülislamı kontrol etmiştir. (Ortaylı Ibid: 136). Bir yandan emperyal Roma mirasına sahip çıkarken (Ortaylı 2003: 45) bir yandan da İslami halifelik mirasına sahip çıkmıştır. Bu anlamda Osmanlı ideal bir sentez oluşturmaya çalışmış ve bu konuda bağınaz olmamıştır. Bir anlamda iktisattan bildiğimiz prensip, ürününe güvenen üretici korumacı değil daha rekabetçi ve esnek olduğu

gibi, Osmanlı da kendi kültürüne ve inancına güvendiği için tepkisel ve korumacı olmak zorunda kalmamıştır.

Dünya üzerindeki temel sorunlar (sınırlı enerji kaynakları, yoksulluk, milliyetçilik, demokrasi ve dinsel radikalizm), büyük ölçüde Osmanlı'nın uzun süre yönettiği bir bölgeyi ilgilendirmektedir. Enerji kaynaklarının (yani, petrolün) bölgede bulunması Osmanlı'nın bölge hâkimiyetinin sonunu getirmiş ve bunda bölgedeki milliyetçiliğin de payı olmuştur. Yukarıda anlattığımız gibi, bölgede kalıcı barış henüz sağlanamadığı gibi, Batı düzeyinde refah, demokrasi ve gelişmişlik sorunlarına adil çözümler bulunamamıştır.

Osmanlı'nın terk ettiği bölgelerde son 20. yüzyılda bile Balkan savaşları, Arap-İsrail çatışmaları, İran-İrak Savaşı, 2 Körfez (İrak) Savaşı ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik, balkanlarda çok katı bir biçim almış ve Doğu Blok'unun yıkılmasından sonra kanlı çatışmalar, yıkımlar ve hatta katliamlar olmuştur. Kafkaslar'da Osmanlı'nın çekildiği bölgelerde de sular durulmamıştır. Hatta Ukrayna'dan Gürcistan'a ve Orta Asya'ya kadar ABD, Rusya ve biraz da Türkiye arasında nüfuz mücadelesi devam etmektedir.

Orta Doğu'da ise, Arap milliyetçiliği Arapların güçlü demokratik bir ulus-devlet kurmalarını ve bütünleşmesini sağlayamadığı gibi, Filistin ve Irak hariç tutulursa demokratik bir yönetimden söz etmek zor. Ne ilginçtir ki, bu iki ülke de işgal altında olan yerlerdir. Petrolü olmayan Orta Doğu ülkelerinde ciddi gelişmişlik sorunları vardır. Petrolü olan ülkelerde bile işsizlik sorunu olduğunu ciddi boyutlardadır. Örneğin, işsizlik Suudi Arabistan'da % 8, Katar ve Bahreyn'de % 12'e ulaşmıştır. Petrolü olmayan ülkelerde ise işsizlik daha da fazladır. Örneğin, Yemen'de % 12, Tunus'ta 15, Fas'ta % 22'dir. Yine Nasırizm ve Baas Partileri de bölgeye huzur ve refah kazandıramamıştır. Aşağıda ele alacağımız gibi, ABD'nin ortaya attığı Büyük Orta Doğu Projesi (BAP) de bölgede Amerika'nın yaşadığı temel açmazlar yüzünden başarı şansı oldukça azdır. Çünkü Irak Savaşı, Filistin Sorunu, Karikatür krizi gibi olgular bölgeyi Batı'dan ve özellikle de Amerika'dan uzaklaştırmaktadır. İşte tam bu noktada Osmanlı mirası önem kazanmaktadır. Ancak, her şeyden önce bu mirasın anlaşılması ve doğru anlaşılması gerekmektedir. Büyük Osmanlı tarihçisi Halil İncik "Osmanlı tarihi en çok saptırılmış, tek yanlı yorumlanmış tarihtir" demektedir. (İncik 1999: 19) Bu tarihi mirastan yararlanmak için öncelikle bu mirasın doğru anlaşılması gereklidir.

Osmanlı Kültürü ve İdeolojisi:

Halil İncalcık'a göre, Osmanlı ideolojisinin tasavvufi dünya görüşü, gaza (Allah yolunda savaş) ve ritüel yemin (Türk-Moğol geleneğindeki nökerlik) gibi öğelerden oluştuğunu söyler. (İncalcık Ibid. 26-27). Gaza anlayışı Anadolu'daki halklar arasında Osmanlı'nın meşruiyeti artırıcı bir etki yapmıştır. Bu anlayış Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür ki Atatürk Gazi unvanını almıştır. Osman Gazi ile Gazi Mustafa Kemal'in "gazi" unvanları tesadüfî bir benzerlik olmasa gerektir. Vakıf sisteminin çok yaygın olması, toplumda gönüllülük bilincinin oldukça yüksek olduğuna bir kanıttır. Günümüzde çokça tartışılan ve önemi giderek artan sivil toplum kuruluşları ve toplumsal ihtiyaçların gönüllü kuruluşlarca karşılanması anlayışı, toplumda sorunların çözümünün sürekli devletten beklenmemesi yönünde oluşan çağdaş anlayışla da paraleldir.

Osmanlı kültürünün öncüleri arasında Şeyh Edebali, Mevlana Celaleddin Rumi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evren, Sarı Saltuk gibi figürlerin önemli bir yeri vardır. (Kafadar 1999: 42-43). Tasavvufi dünya görüşünü benimseyen bu yaşam felsefesini, belki de en iyi şekilde Yunus Emre'nin "yaradılanı sev, yaradandan ötürü" sözü yansıtmaktadır. Bu toplumun kendisini nasıl tanımlamaktaydı. Osmanlı kimliği, bir emperyal kimlikti ve bunun içinde Arap, Arnavut, Kürt asıllı Müslüman yöneticiler gibi Rum ve Yahudi asıllı yöneticiler de vardı. (Ortaylı 2003: 13).

Millet Sistemi: Toplumu dini cemaatler temelinde sınıflandırıp örgütleyen yapıya millet sistemi denmiştir ve bu kavram dünya literatürüne de geçmiştir. Osmanlı'nın başka inançlara saygılı ve çok kültürlü yönünü ifaden bu sistem aynı zamanda tarihsel olarak Osmanlı'ya has bir sistemdir (Ortaylı Ibid.: 31). Daha ilk kurulduğu dönemde Osmanlı yönetiminin ve halkının yabancı seven bir özelliği olduğu belirtilmiştir. (İncalcık Ibid.: 26). Bu çok kültürlülük paralelinde kozmopolitlik de önemli bir özellik olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. (Ortaylı Ibid.: 25). Zaten çok kültürlülük ancak ona imkân verilen yerlerde gerçekleşebilir. Aşıkpaşazade, daha Osman Gazi döneminde Gayri-Müslimlerin başka bölgelerden Osmanlı Beyliği'ne gelmeye başladığını ve bölgenin kendilerinden öncekinden daha iyi durumda olduğunu tespit etmektedir. (İncalcık Ibid.: 28). Zimmi statüsü ile Ortodoks Rumlar ve diğerleri can ve mal güvenliği ve dinini rahatça uygulama hakkı vermektedir. İlber Ortaylı'ya göre, müslüman olmayan azınlığı bir tür akitle kendine bağlayan millet sistemi (a) dini hürriyet, (b) kültürel özerklik ve (c) idari işbirliğine dayanmaktadır. (Ortaylı Ibid.:11). Bu sistem içinde, Helen-Hıristiyan unsura bir öncelik sağlanmıştır. (Ortaylı Ibid.:12).

Hoşgörüye dayanan bu sistem içinde Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar gibi birçok grup zorlama olmaksızın Müslüman olmuştur. (Ortaylı Ibid.:31). Yalnızca gayri Müslimler için değil, azınlıktaki Müslüman gruplarında Osmanlı bürokrasisinde yer aldığını Kafadar – kesin bir genelleme yapmaya çalışmadan – tespit etmiştir. (Kafadar 1999: 19). Peki Osmanlı Türkü dışlamış mıydı? Nejat Göyünç’e göre “Hayır”, dışlanan yaşamlarını yapma ve çapulculukla geçiren yalnızca göçebe Türkmen kabileleridir. (Göyünç 1999: 79). Türkçe geri plana itilmiş miydi? Klaus Kleiser’e göre, itilmemiştir çünkü Peter Gyllius (1490-1555) Osmanlı’lardan bahsederken, “Bu halk kendi diline öylesine aşiktir ki, ele geçirdiği tüm yerlerin adlarını derhal değiştirir” diyordu (Keiser 1999: 19) Ortaylı da Türklerin Osmanlı’nın esas unsuru olduğunu ve devlet dairelerinde Türkçe konuşulduğunu belirtmektedir. (Ortaylı Ibid.:13). Ancak diğer dini guruplardan bakanlar, valiler ve bir sürü hariciyeci olmuştur. (Ortaylı Ibid.:126).

Siyasi Sistemi:

Osmanlı siyaset anlayışı, din ve ırk ayrımına dayanmayan bir anlayıştır. Ahmet Yaşar Ocak’a göre, bu anlayış, İslami perspektife dayanarak “eski Türk (Kutadgu Bilig), İran-Hint (Siyasetname) ile Yunan ve İran siyaset düşüncesinden meydana gelen Müslüman Arap siyaset geleneklerinin” bir sentezidir. (Göyünç Ibid: 92). Osmanlı sistemi din ve devlet beraberliğine dayanmıştır. İslami dünya görüşüne dayanarak din ile devlet çatışması değil, bütüncül algılama benimsenmiştir. Bununla beraber, bir çok konuda şer’i hukuk yanında örfi hukukun da yer alması bir anlamda bugünkü laik hukuk anlayışın öncüleri olarak yorumlanmıştır. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet şeriata rağmen ve “ulemaya, vakıf arazilerini tımar arazilerine dönüştürmüştür” (Yavuz 1999: 248). Ayrıca, Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı almasından sonra Halifelik Osmanlı’ya geçiyor ve bu unvan özellikle Kanuni dönemiyle daha çok öne çıkmıştır. Kanuni Sultan Süleyman’ın bütün Müslümanların himayesini üstlendiği ve Kırım’dan Sumatra’ya, Orta Asya’dan Kuzey Afrika’daki Müslümanlara yardımlarda bulunduğu ortaya konmuştur. (İnalçık Ibid: 28). Yine İngilizlere karşı direnişlerinde Hint Müslümanlarına (Pakistan, Hindistan ve Bengladeş dahil) Osmanlı’nın yardım ve desteği olduğu gibi, yine aynı Müslümanların hem Ruslara karşı 93 Harbi’nde hem de Kurtuluş Savaşı’nda Türkiye’ye yardımları olmuştur (Keleşyılmaz 1999. 8). Osmanlı sisteminin getirdiği bir küresellik de söz konusudur. Kuzey Afrika’dan Kafkas’lara Müslüman halkların sorunsuz dolaşımı mümkün olmuştur. Bu aynı zamanda Osmanlı’nın yıkılmasından sonra birbirine hasım guruplara ayırma anlamına gelen “balkanizasyon” diye bir kavram ortaya çıkmıştır. Ama Bulgar asıllı

Konstantin Jirecek'in dediğine göre, Osmanlı döneminde Balkanlarda "sınırlar kalkmış, dolaşım ve ticaret kolaylaşmıştır". (İnalcık Ibid.39).

Moğol istilası, Haçlı seferleri, göçler ve Bizans'ın gerilemesi ve taht kavgalarından bölge halkı yıldıdığı için Osmanlı'lara bir şans doğmuştu. (kafadar Ibid.: 55). Bugün de Osmanlı yıkıldıktan sonra iki tane dünya savaşı, Kore, Vietnam, Irak, Çeçenistan, Balkan Savaşları gibi bir sürü küçük savaş meydana gelmiş ve bazıları halen devam etmektedir. Bunlara terör ve küreselleşmenin getirdiği çarpıklıklar da eklenince, dünyada ve özellikle Orta Doğu ve Kafkaslar'da çözüm talep ve beklentileri artmaktadır. Bu karmaşa ve dengesizlikler yeni bir oluşum dinamiği ve momentumu yaratabilir. Özellikle bölge değerlerine uzak olmayan ve bölge halkının benimsemekte zorlanmayacağı bir model çok önemli bir etki dalgası yaratabilir.

Osmanlı devlet geleneğinde yönetenlerle yönetilenler arasında net bir ayırım yapıldığını, yönetici sınıfın askeri sınıf (ki hem savaş erbabını hem de kamu hizmetlilerini ve onların ailelerini kapsar) ve yönetilenler (reaya) olarak ayrıldığı bilinmektedir. (İnalcık 1999: 121). Yalnızca Türkiye'de değil Osmanlı'dan ayrılan diğer bölgelerde de Osmanlı eğitiminden geçmiş Türkçe bilen bir elit bıraktı (Ortaylı Ibid.: 42). Bu elitlerin bir kısmı işgal edilen bölgelerde (örneğin, Suriye'de) istiklal mücadelelerine öncülük etmiştir. (Umar 2004: 403)

Eyalet sistemi: Eyalet sistemi daha esnek bir yapıyla daha kapsamlı bir siyasal sistemin kurulmasına imkan vermekteydi. Böylece hem bölgesel ihtiyaçları dikkate alan bir yapı kuruluyor hem de geniş topraklar arasında adaletin sağlanması için bir ekonomik, sosyal ve siyasal dengeleme sağlanmaya çalışılıyordu. Bu Osmanlı'nın adalet anlayışıyla da doğrudan ilgilidir. Osmanlı devlet sistemi, adaleti ön plana almıştı ve belki de bu yüzden çocuk yaştaki ve bazen deli padişahlarla bile sistem ayakta kalabilmişti. Ahmedî'nin tarihinde Orhan Gazi'nin adaletinin Hz. Ömer'in adaletini aratmadığını söylemektedir. (Göyünç Ibid.:87-88). Zamanının diğer imparatorluklarına bakıldığında Osmanlı esnek ve içerici bir yapı arz ediyordu (Fleisher 1999: 237) Mete Tunçay da Osmanlı merkezîyetçiliğinin sınırları olduğunu ve daha çok esnek bir yapıya sahip olduğu düşüncesindedir ve bu yapı heterojen bir ülke yapısına imkân vermektedir. (Tunçay 1999: 247).

Osmanlı fetih yöntemlerini anlatırken İnalcık, komşu ülkeler üzerinde ilk olarak bir çeşit sulta kurmaya çalıştıklarını ve ikinci olarak da yerli hanedanları tasfiye ederek bu bölgeleri doğrudan yönetmeye çalıştıklarını belirtmektedir. (İnalcık Ibid.: 115). Siyaset bilim açısından baktığımızda küçük ve bölgesel devletlerde

yerel halka baskı arttığı gibi yönetim maliyeti (vergiler) de artar. Bu da genellikle daha federatif bir sisteme yönelik beklentileri artırmaktadır. Bu çerçevede, büyük devletler halkı yerel baskılardan koruyucu bir rol üstlenirler. Örneğin, Amerika'da resmi ırkçı politikaları devam ettirmek isteyen eyaletlerdeki ırkçığın kaldırılmasını emretmiştir ve kaldırılmıştır. Bir federatif ülke olmasa belki de bazı eyaletlerdeki resmi ırkçı politikaları ve dolayısıyla baskı bugün bile devam edecekti. Osmanlı da bunun gibi valileri değiştirerek ve kanunname düzenleyerek yerel halkı bölgesel güçlerin gadrinden korumaya çalışmıştır. Tımar sistemi de "tedrici bir temsil amaçlayan Osmanlı kurumlarıyla yerel şartların ve sınıfların ılımlı bir uzlaşmasıydı." (İnalcık Ibid.: 115). Osmanlı nüfus değişimi önemli bir ekonomik ve siyasi yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemle sorunlu kavimlerin toplumun geneliyle kaynaşması amaçlandı gibi, suçlulara ceza olarak da sürgünler kullanılmıştır. (İnalcık Ibid.: 155).

Eyalet sisteminin bir özelliği de bölgesel yardımlaşma imkânı sağlamasıdır. Bu ister devlet eliyle yapılsın, isterse gönüllülük prensibine dayansın bölgesel işbirliği de bugünküne bakarak daha fazla olmuştur. Örneğin, askerin donatılması için devletin finansmanına paralel olarak birçok yerde iane (gönüllü yardım) toplanmıştır. 1877 yılında yaralı askerler için Hindistan ve Macaristan'dan, 1897'de Mısır'dan ve Selanik'ten yardım toplanmıştır. Hatta bu yardımlara Şam'daki Müslüman olmayan ahaliden bile katılım olmuştur. Kıtık konusunda İstanbul'a değişik yıllarda Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'nun değişik yerlerinden yardım talepleri gelmiştir. Bunlar arasında 1861'de Bosna'ya yapılan kıtlık yardımı ve 1892 yılında Padişah'ın Libya kıtlık zedelerine yaptığı yardım dikkat çekmektedir. Kıtık dolayısıyla, 1861'de kıtlık çeken Bosna'ya zahire yardımı yapıldığı gibi bu işlem birçok bölge için de gerçekleşmişti. Hem resmi yardımlar hem de diğer bölge halklarından toplanan yardımların felaketlerle mücadelede bölgesel işbirliğinin önemini ortaya koymaktadır. Örneğin, 1887'de Adana'da baş gösteren kıtlık için yardımın, Suriye'den mal satın alma ve yardım biçiminde gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca, özellikle 19. yüzyılın sonunda balkanlardaki toprak kayıpları dolayısıyla meydana gelen göçler büyük sıkıntılara yol açmış ve bu amaçla İmparatorluğun her hanından yardım istenmiştir. Bu amaçla hemen hem Anadolu'dan hem de Anadolu dışından yardımlar toplanmıştır. Bunlar arasında bugünkü Irak, Lübnan, Filistin, Suriye, Arabistan dikkat çekmektedir.

Sosyal Adalet ve Sivil Toplum: İlk Osmanlı tarihçilerinden Ruhi, Osmanlı'nın başka hiçbir İslam diyarında kıyaslanmayacak biçimde vakıf sistemi kurduğunu ve bu sayede hem fakirleri doyurduğu ve hem de din adamlarını finanse ettiğini belirtmiştir. Vakıf kurumu, en mükemmel biçimiyle gelişmiş ve toplumda "dini

ve sosyal hizmetlerin görülmesinin yanı sıra, fethedilen ülkelerde Türk kültürünün yerleştirilmesi, ordunun teçhiz edilmesi, donanmaya yardım, öğrenci yurtları tesisi” gibi işlevler görmüştür. Gönüllülük, sivil toplum ve her şeyi devletten beklememe anlayışlarının tekrar önem kazandığı günümüze de ışık tutacak biçimde, 18. yüzyılda bugünkü Türkiye sınırları içinde 6,000 vakıf bulunmaktaydı ve yalnızca aynı dönemin Bulgaristan sınırları içinde de bile 3,339 vakıf bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, fakirlere yemek dağıtılan imaretler, misafirhaneler, zaviyeler, hastaneler de çoğu zaman bu sistemle finanse edilmiştir. Yukarıda değindiğimiz bölgesel yardımlaşma hem devletin zorunlu olarak topladığı vergilerle hem de halktan gönüllü olarak toplanan yardımlarla sağlanmaktaydı.

Miras Yaşıyor Mu?

Osmanlı mirasının Türkiye Cumhuriyeti’nde de devam ettiği yönünde hemen hemen bütün Osmanlı araştırmacıları görüş birliğine sahiptir. Örneğin İnalcık, Osmanlı mirasının sosyolojik olarak devam ettiğini belirtmektedir. Ortaylı, söylendiğinin aksine net bir kopuş olmadığını belirtmektedir. (Ortaylı Ibid.: 115). Tekke ve zaviyelerin yasaklanması da, “Cumhuriyetin icat ettiği bir radikalizm olmaktan çok, kökleri Tanzimat’a kadar uzan resmi kontrol ve şüphecilğe dayanmaktadır”. (Ortaylı Ibid.: 147). Son Osmanlı toplumunda çok değişik düşünceler yarışmıştır ve bu sayede oldukça değişik bir yayın faaliyeti ve tartışma gerçekleşmiştir ve kaliteli modern eğitim kurumları ortaya çıktığı gibi aynı şartlar otoriter bir yapının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. (Özdalga 2005: 2).

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e resmi anlayışta bir süreklilik olduğu gibi sosyolojik olarak da devamlılık söz konusudur çünkü tarikat ve tasavvuf hareketleri yasaklanmalarına rağmen devam etmesi belirgin bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Işın 1999: 236). Şerif Mardin de hem Osmanlı’daki merkez-çevre dinamiğinin Cumhuriyet döneminde devam ettiğini,(Mardin 1991: 120) hem de modernizasyon çabalarının ve politikalarının Osmanlı’dan Cumhuriyet’e süreklilik gösterdiğini belirtir (Mardin 2005: 2). Günümüz Türkiye’sinin önemli siyaset bilimcilerinden Metin Heper Osmanlı devlet geleneğinin, hem devlet yapısında bürokrasinin ağırlığı hem de politik kültür olarak devam ettiğini söylemektedir (Heper Ibid: 27). Yine söylendiğinin aksine Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara ile İstanbul arasında örgütsel bir birlik olduğu da tespit edilmişti (Tunçay Ibid: 242). Aynı paralelde devlet geleneğindeki merkeziyetçiliğin Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçtiği de kabul edilmektedir (Işın Ibid: 237).Sultan Abdulhamit’in ve Abdulaziz’in başlattığı demiryolu projesini, 10. yıl marşında Cumhuriyet de gururla savunuyordu (Ortaylı Ibid. 24).

Cumhuriyet'in Osmanlı mirasını reddettiği görüşü doğru değildir çünkü Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan kalan borçlarını ödemiştir ve Irak petrollerinden pay almıştır. Ayrıca, uluslar arası alanda Osmanlı mirasının yaşadığını söylemek de zor değildir. Bir anlamda Osmanlı siyasi mirasını bir cenazeye benzetirsek, bu cenaze kaldırılmamış ve ortada durmaktadır. Çünkü Osmanlı'nın terk ettiği bölgelerde henüz kalıcı bir barış kurulamadığı gibi, demokratik, insan haklarına saygılı ve gelişmiş bir model de ortaya çıkmamıştır. Her ne kadar Türkiye siyasi olarak bu mirası reddediyor görünse bile, tarihi ve jeopolitik konumu Türkiye'yi bu mirasa sahip çıkmaya zorlamaktadır.

Osmanlı Mirası ve Yeni Dünya Düzeni

Doğu-Batı Eksen: Orta Doğu'da Arap toplumları için başarılı bir ulus devlet ortaya çıkmaması ve tarihsel tecrübelerin getirdiği genellikle homojen bir toplumsal yapı olmaması, Batılı kolonyal tasarımın ve mirasın olumsuz etkilerinin sürmesi Orta Doğu'daki halkları Batı'ya Batı'ya ve Batı yanlısı yöneticilere karşı radikalize etmektedir. Her ne kadar Batı ile mücadelesi eskiye dayansa bile, Avrupa'ki 700 yıllık varlığı ve Batı tarafından sömürgeleştirilememiş olması Türkiye'nin bir yandan üçüncü dünyacı tepkiselliğine kapılmasına engel olmakta, ama hem Üçüncü Dünya ile hem de Batı ile daha önyargısız bir ilişkiye girebilme şansını vermektedir. Bu çerçevede hem siyasi olarak demokratik, laik hukuk devleti anlayışını şiddeti dışlayan bir İslam anlayışıyla barıştırma yolunda olması ve ayrıca bir gelişmişlik düzeyi yakalayarak önemli bir model olma yolundadır. Bu süreci tamamladığı ve başarıya ulaştığını tam söyleyemesek bile bunu gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Demokrasi ve ekonomisi güçlendiği ölçüde bölgede bir cazibe merkezi haline gelmesi mümkündür.

Bu çerçevede Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi şart olmadığı gibi, belki de gerekli değildir çünkü Avrupa Birliği bu modellik konumunu zayıflatacak ve bölgeden uzaklaştıracaktır. Ancak kısa vadede, demokratik hukuk devleti olup kendi rolüne uygun ılımlı İslam anlayışını sisteme entegre etmesi de kolay görünmemektedir. Çünkü Türkiye'de taban hareketleri zayıftır ve modernleşme süreci yukarıdan aşağıya doğru işlediği için güçlü bir devlet eliti yaratmıştır. Bu elitler, her türlü dinsel anlayışın kamusal alana yansımalarından rahatsız olmaktadır ve bu konularından da vazgeçmeleri kolay değildir. Bu anlamda, Türkiye düşünsel olarak Batı'dan alması gerekenden fazlasını almıştır ama uygulama da sorunlar yaşamaktadır ve Avrupa ve Amerika'yla işbirliğinin uygulamalarını pekiştirmesinde yararı olacaktır.

Türkiye'nin Batı'ya ihtiyacı olduğundan daha çok, Batı'nın (özellikle ABD'nin) Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Çünkü dünya üzerindeki sorunların çoğu Batılı kolonyal tasarımın bir sonucudur ve Osmanlı olarak Türk toplumu da bundan zarar görmüştür ama intikamcı veya tepkisel olmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü son aşamada Batı da bu durumdan zarar görmeye başlamıştır. Özellikle Kuzey Afrika'dan Afganistan'a uzanan bölgede ciddi istikrarsızlık, ekonomik ve siyasi sorunlar vardır. Karikatür krizinde net olarak görülen bölgede Batı'ya yönelik büyük tepki, bu bölgenin sorunlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bölge halkı otoriter Batı yanlısı yönetimlere karşı tepkilerini artık Batı'ya yöneltmektedir. İlginçtir ki karikatür krizi Avrupa'da çıktığı ve ABD'nin payı olmadığı halde en büyük tepkiler ABD'nin müdahil olduğu ülkelerde (Afganistan, Pakistan, Lübnan, İran ve Suriye) şiddetli gösterilere yol açmıştır. Bu da Batı'ya yönelik toptancı tepkilerin yaygınlaşmaya başladığının işareti olarak yorumlanabilir.

Osmanlı mirasının getirdiği Tasavvufi dünya görüşü ve geleneği Kuzey Afrika'dan Hindistan'a İslam coğrafyasında önemli bir çizgiye tekabül etmektedir. Bu bakış açısı, daha olumlu, hoşgörülü ve daha az çatışmacı yaklaşımı yansıtır ve her ne kadar bunun tersine şiddete başvuran hareketler gündemi işgal etse bile büyük çoğunluk bu şiddeti dışlamaktadır. Bu durum El-Kaide'nin çıktığı Suudi Arabistan'da bile bu yönde değişmektedir, ilk kez püritan Wahhabi ulemasını açıkça eleştiren siyasetçiler, aydınlar ve din adamları çıkmıştır.

Yeni Rol ve Yeni Algılama:

Davutoğlu'nun söylediği gibi, politikaları belirleyen strateji bilincidir (Davutoğlu 2001: 29). Çünkü insanların ve toplumların dünya üzerindeki konumlarını algılamaları ve kendilerine biçtikleri misyon bireysel motivasyon için olduğu kadar toplumsal misyon için de önemlidir. Örneğin, Amerika'nın kurucuları Püritanların "seçilmişlik" ve "tanrı ile sözleşme" inançları hem Amerikan toplumunun inşasında ve siyasi geleneğinde önemli bir yer tutmakta hem de bugünkü neo-Muhafazakar dünya stratejisinin kültürel kodlarını sağlamaktadır. Türkiye için de kendi konumunu ve misyonunu tarihsel mirasa göre algılaması çok önemlidir. İnsanoğlu tarihsel ve kültürel öğeleri seçici bir biçimde ele alması için belirli bir manevra alanı olduğu için, bu mirası göz ardı etmek yerine dikkate alıcı, ondan yararlanmak ve onu yeni şartlara uyarlamak için geliştirecek bir tutum benimsemelidir. Bu ülkenin bütünlüğü için de gereklidir. Sürekli içe dönük bakış açısı ve tehdit algılaması bu algılamaların ve sorunların kalıcı olması riskini taşımaktadır. Bu da bir anlamda kendisini gerçekleştirmeye yarayan kehanete (self-fulfilling prophecy) dönüşmektedir.

Alternatif olarak, kendi sorunlarını büyütmeden ve çok merkeze almadan dünya sorunlarıyla ilgilenen ve bir anlamda liderliğe soyunan bir vizyon hem Türkiye'nin abartılmış sorun algılarını daha gerçekçi bir boyuta taşıyacak ve güçlenen küresel konumu dolayısıyla yerel sorunlar daha kolay çözülebilecektir. Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ABD'nin küresel liderlik iddiası ABD'de ırkçı ve geleneksel olarak güçlü, ırkçı ve ayrımcı anlayışın yenilmesini kolaylaştırmıştır çünkü dünya liderliğine soyunan ABD kendi zencilerini dışladığı izlenimi vermek istemiyordu.

Artan iletişim teknolojisi dolayısıyla küresel bir kamuoyunun oluştuğunu görmek zor değildir. Bu yüzden, dünya siyasetinin de giderek daha ortak bir zemine doğru kayması söz konusu olabilir. Adaletli bir küresel düzen kuramamış olan Batı'nın yükselişi sonucunda çöken bir imparatorluğun mirasçısı olarak, küresel kamuoyunda alternatif bir söylem geliştirmenin de vakti gelmektedir. Halen bu küresel siyasette ekonomi ve askeri güç çok önemli bir yer tutmasına rağmen, eleştirel (ama tepkisel değil) bir yaklaşıma ve bu rolü üstlenecek bir aktöre ihtiyaç vardır. Bir anlamda hem gelişmiş ülkelerde hem de Üçüncü Dünya'daki tepkilerin tercümanı olabilir. Türkiye ekonomisini düzeltirse dünyanın sorunlu alanlarında askeri olarak daha da etkili olabilir ki NATO şemsiyesi altında şimdiden olmaya başlamıştır.

Sonuç: Neler Yapılabilir?

İnanılır bir model oluşturabilmesi için Türkiye demokrasi, insan hakları ve din ve vicdan hürriyeti notunu daha iyi hale getirmelidir. Hesap verebilirliğin ve şeffaflığın geçerliği olduğu bir yöntemi hem siyaset hem de devlet yönetimine hakim kılmaya çalışmalıdır. Bu çerçevede, siyasal sistemde seçilmişlerin konumunu güçlendirecek dar bölge temsilini sağlamalıdır. Aynı şekilde, din ile laiklik çatışmasına – zor da olsa – bir uzlaşma noktası bulmalıdır. Katı din anlayışı demokrasiye uymadığı gibi katı laiklik anlayışı da demokrasiyle bağdaşmayacaktır. Özellikle dinin en masum kamusal tezahürlerini bile dışlayan bir anlayış demokrasiyi zayıflatıcı bir etki yapmaktadır. Ortak dini kimlik ve demokrasi etnik bölücülüğe karşı da bir alternatif oluşturabilecektir.

Osmanlı'nın bölgedeki mirası, bilimsel olarak iyi incelenmelidir. Ortaylı'nın söylediği Osmanlı'dan sonra bölge ülkelerinde kalan elitlerin etkileri ve ülkelerin sosyolojik, kültürel, siyasal ve ekonomik dinamikleri iyi analiz edilmeli ve bölgenin temel ülkelerinde (Kahire, Sofya, Saraybosna, Şam, Beyrut, Tebriz, Bakü gibi şehirlerde) bu yönde faaliyet gösterecek ayrı ayrı araştırma enstitüleri kurulmalıdır. Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar ve hatta Orta Asya ile

tarihsel bağları geliştirecek ve Türkiye'yi tanıyan ve seven elitlerin bu bölgede ortaya çıkması için, Amerika'nın FullBright burslarına benzer burslar verilmelidir.

Bu politika iki türlü de yararlı olacaktır: (a) ülkelere döndükleri durumda, orada irtibat ve işbirliği noktalarının oluşmasına katkıda bulunabilir, (b) ülkelere dönmez Türkiye'de kalırlarsa, yetişmiş eleman olarak ülkenin gelişmesine katkıda bulunacaklar, şikayet edilen dışarıya beyin göçü dengelenmiş olacaktır. Yine bu çerçevede üniversitelerin bu yönde burslu ve ücretli kontenjan oluşturması sağlanabilir. Bu politika söz konusu ülkelere pek bağımlı olmayacağı için, bu ülkeler istekli olmasa bile başarıya ulaşma şansı vardır.

Esas önemli politika, bölge ülkeleriyle ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliğinin artırılmasıdır. Britanya *Commonwealth*'inin küresel sorunların çözümüne katkıda bulunduğu bilinmektedir. Turgut Özal'ın başlattığı Karadeniz işbirliği projesi gibi projelere önem verilmeli aynı şekilde Akdeniz işbirliği gibi yeni açılımlar da gündeme alınmalıdır. Bu işbirliği bölge ülkelerinin ekonomik refahına katkıda bulunacağı gibi, daha açık ve demokratik toplum olmalarına da katkıda bulunacaktır. Orta Doğu'da demokrasinin gelişmesi – sanıldığından aksine – ekonomik sıkıntıların artmasından değil, refah düzeyinin artmasından beslenecektir. Çin örneğinde gördüğümüz dünya piyasasına açılması siyasal açılmayı da zorlamaktadır. Hem demokratik hareketlere kaynak sağlaması açısından hem de toplumdaki ağırlık merkezini siyaset ve devletten piyasaya kaydıracağı için böyle bir gelişme hem yerel halkların hem de Türkiye'nin yararına olacaktır.

Diğer bir politika da, Orta Doğu ülkelerini demokrasi ve insan hakları konusunda teşvik etmektir. 1 Mayıs tezkeresi hem içeride hem dışarıda moral ve güven kaynağı olmuştur ve Türkiye'nin kredibilitelerini artırmıştır. İkisi birbirine ters gibi görünse de ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi'ne de belli ölçüde destek verilebilir. ABD ile bölgede ters tepmeyecek biçimde işbirliği yapılabilir. Bunun dozu iyi hesaplanmalı, analiz edilmeli ve ona göre uygulanmalıdır. ABD'nin demokrasi konusunda samimi olmasını sağlayacak seçici demokrasi desteği değil bütün bölgeye özellikle tarihsel olarak Suriye ve Mısır'da bu teşvik politikası uygulanabilir ve gerektiğinde demokratik hareketlerle yönetimler arasında bir diyalog kurulmasına ve uzlaşma sağlanmasına yardımcı olunabilir. Bu da bölge ülkelerinin istikrarını artıracığı için Türkiye'nin de yararına olacaktır. Çünkü istikrarsız bölgeler dış müdahalelere (örneğin, Amerikan müdahalesi) daha az açık kapı bırakacaktır.

KAYNAKÇA

Juan Jose Palacios, 2004. "Corporate Citizenship and Social Responsibility in a Globalized World." *Citizenship Studies* 8(4): 383-402. 29.03.2006.

Kiyoteru Tsutsui, "Global Civil Society and Ethnic Social Movements in the Contemporary World." *Sociological Forum*, 2004, 19(1): 63-87. 27.03.06. <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=12513820>.

Donatella Porta, "Globalizations and Democracy." *Democratization*, 2005. 12(5): 668-685.

Edward A. Tiryakian, "Puritan America in the Modern World: Mission Impossible?" *Sociological Analysis*, 1982, c.43, sy.4, s.351. 28.03.2006. <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=17590722>.

¹ Norman K. Swazo, "Primacy or World Order? The New Pax Americana." *International Journal on World Peace*, 2004, c.21, sy.1, s.15. 29.12.2008, <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=14930245>.

Anthony A. Leiserowitz, Kates, Robert W. ve Parris, Thomas M. "Do Global Attitudes and Behaviors Support Sustainable Development?" *Environment*, 2005, c.47, sy.9. 29.12.2008, <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=18876954>

.
World Development Report, Dünya Bankası ve Oxford University Press. 2006. s. 43. 26.03.2006. http://wdsbeta.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2005/09/20/000112742_20050920110826/Rendered/PDF/322040World0Development0Report02006.pdf

Drew Tiene, "Addressing the Global Digital Divide and its Impact on Educational Opportunity." *Educational Media International*, 2002, c.39, sy.3/4, 29.12.2008, <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=9039798>.

William James Stover, "American Leadership: Doubt and Suspicion in the Face of Power." *International Journal on World Peace*, 2001, c.18, sy.4. 28.03.2006. <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=126188691&sid=9&Fmt=3&clientId=46713&RQT=309&VName=PQD>

Francis Fukuyama, *The End of the History and the Last Man*, New York: Macmillan, 1992.

Francis Fukuyama. *America at the Crossroads: Democracy, Power, and Neoconservative Legacy*. New Heaven and London: Yale University Press, 2006, s.xi.

Ann Swidler, "Culture in Action: Symbols and Strategies." *American Sociological Review*, 1986, c.51, sy.2. <http://www.jstor.org>. 25 Şubat 2006.

Mehmet Tayfun Amman, "Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.

Mete Tunçay. "İdeal Osmanlı Yok (Açıkoturum, İlber Ortaylı yönetiminde)", *Cogito*, 1999, sy.241.

İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, İstanbul: Da Yayıncılık, 2003, s.45.

Halil İncalcık, "Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir." (İlber Ortaylı Söyleşisi), *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.25.

Cemal Kafadar, "İki Çihan Aresinde", *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.42-43.

İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2003, s.13.

Cemal Kafadar, "Ortaçağ Anadolu'su ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine" (Ahmet Kuyaş'ın Söyleşisi), *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.71.

Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti Hakkında”, *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.88.

Klaus Kreiser, “Türklerde Akıl Var Mı? Napolyon Dönemi Avrupasındaki Doğu Tartışması Üzerine”, *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.95.

Hilmi Yavuz. “İdeal Osmanlı Yok (Açıkoturum, İlber Ortaylı yönetiminde)”, *Cogito*, 1999, sy.248.

Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilatı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu, 1914-1918*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.8.

Halil İnalçık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.121.

Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, 1908-1938*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.493.

Cornell Fleisher. “İdeal Osmanlı Yok (Açıkoturum, İlber Ortaylı yönetiminde)”, *Cogito*, 1999, sy.237

İlber Ortaylı, “İdeal Osmanlı Yok (Açıkoturum)”, *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.234.

Elisabeth Özdalga (der), *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, New York: Routledge Curzon, 2005, s.2.

Ekrem Işın. “İdeal Osmanlı Yok (Açıkoturum, İlber Ortaylı yönetiminde)”, *Cogito*, 1999, sy.19 (Osmanlılar Özel Sayısı), s.236.

Serif Mardin, “The Just and the Unjust”, *Daedalus*, 1991, c.120. sy.3, 29.03.2006,

<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=17384777>.

Serif Mardin, “Turkish Islamic Exceptionalism: Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes”, *Turkish Studies*, 2005, c.6, sy.2, 29.03.2006, <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=17384777>.

Heper, "The Ottoman Legacy",
<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=3421435>.

Mete Tunçay. "İdeal Osmanlı", *Cogito*, 1999, sy.242-43.
Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (19. Basım), İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.29.